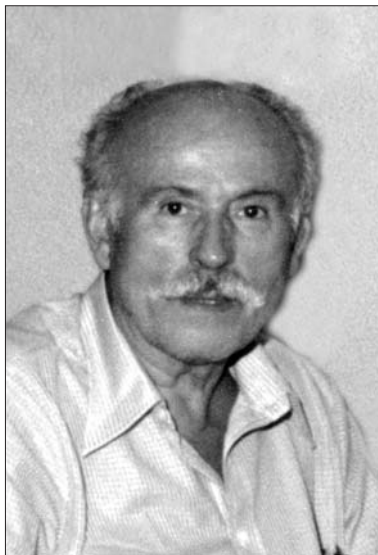

BIOGRAFIES

VICENT TORRALBA ALBERT (EL *TIO* TORRALBA)

Vicent Torralba Albert (el *tio* Torralba) naix al carrer de Quart a València en 1913 en el si d'una modesta família d'artesans composta pel matrimoni entre Vicent Torralba Renovell i Vicenta Albert Suay. Fill d'un notable tallista, el jove Vicent Torralba, comparteix l'ofici des de la seua infantesa en el xicotet taller familiar que posseeix son pare. La seua adollescència discorre pels estrets carrerons de l'antic Barri del Carme on es concentraven els gremis més importants d'artesans de la ciutat. El contacte diari amb els conflictes laborals així com al clima de protesta i reivindicacions socials que viurà el moviment obrer al llarg del primer quart de segle XX, determinaran el caràcter inconformista i rebel que sempre ha acompanyat la seua trajectòria personal. Altre factor destacable

de la seua infantesa es sense dubte la seua passió pels llibres; una afició que el convertirà en insaciable lector fins l'extrem de considerar al llibre com el millor company:

“Jo no vaig poder anar a l'escola; jo em vaig fer a mi mateix: la meua formació han segut els llibres perquè els llibres han sigut les úniques amistats que he tingut”.

L' ATENEU DE MISLATA

A l'edat de desset anys aconsegueix realitzar una de les inquietuds culturals més importants de sa vida: fundar, dalt del casino republicà de Mislata, l'Ateneu

Cultural de Divulgació Social, on participaria son pare i tres o quatre persones més en la fundació i organització de l'Ateneu:

“La nostra intenció era organitzar la biblioteca i convertir-la en un fòrum de la paraula. Hi invitarem a molta gent a parlar sense altra condició que aquella devia de ser una tribuna lliure amb dret a les interpel·lacions dels assistents durant la conferència, bé per a rebutjar les matèries que s'exposaven o, simplement, per agrair la intervenció del conferenciant”.

En 1931, essent secretari del casino republicà i principal organitzador de la tasca cultural entre els joves, coneix un home vell d'origen andalús que acabava d'establir-se a Mislata, el qual resultà ser Juan Rueda Ortiz, un anarquista de la Confederació del Treball que, després d'haver escoltat el seu parlament, li proposa reconvertir l'Ateneu en un centre de caire anarquista amb una tasca d'activitats encaminades a divulgar els seus postulats, demanant-li el suport econòmic i social de l'antic ateneu. Vicent Torralba, que en estes dates ja simpatitzava amb les tesis de l'anarquisme per haver llegit a la Montseny, Malatesta i molts altres autors anarquistes que arribaran a infondre-li la concepció de l'anarquisme com a precursor del primitiu cristianisme, no dubta en acceptar el compromís. La fusió es realitza d'immediat i a l'Ateneu comença a arribar tot el material de l'escola racionalista de Pep Ferrer Guardia que romania en l'antiga seu dels anarquistes valencians de la plaça de la Mercé, des del seu clausurament en temps de la dictadura de Primo de Rivera.

“Allí es portà tota la documentació i material de l'escola racionalista de València; inclús portarem un armari amb l'esquelet d'un carreter anarquista que s'havia oferit voluntàriament, per a que el seu organisme, una volta ell morirà, fóra condicionat per a que la gent poguera estudiar anatomia, cosa que es feu molt prompte donat que un professor de medicina ens donava classes de fisiologia i anatomia a través dels distints òrgans d'aquell esquelet. Tot allò deriva en poc de temps en un centre molt important amb més de cent persones que organitzarien infinitat d'activitats culturals entre les quals es creà una escola per ensenyar a escriure i llegir a la gent analfabeta (mon pare que estava molt de lletra, fou un dels primers en ensenyar les regles més elementals a la gent des de que es fundà l'Ateneu): Dos voltes per setmana venia a donar conferències gent molt preparada en les diferents esferes de les polítiques socials i culturals o de les lletres. Allí es feu tot açò, senzillament recordant la memòria d'aquell home que creà l'escola racionalista. Es tractava d'inculcar la concepció més ampla de l'humanisme universal per a que les criatures tingueren una personalitat pròpia com a individu nascuda de les pròpies vivències, i no per embotellar la personalitat individual i col·lectiva, en un recipient de brutícies, i per això calia donar a la criatura l'oportunitat d'un ensenyament que estimulara la curiositat i a través d'aquesta

curiositat, es procurava exposar totes aquelles raons que ell anava buscant. En fi, s'hi feu el que es feu, i molts d'aquests homes ho pagaren molt car en acabar-se la guerra...”.

Arran d'aquesta fusió amb l'anarquisme valencià, l'Ateneu de Mislata acull una major vigorositat en l'aspecte social i científic ordenades a través de catàlegs i il·lustracions sobre el que eren les enfermetats venèries i els efectes del tabac en l'organisme humà. Tota una sèrie d'iniciatives basades en la nova filosofia de la vida vinculades a l'escola racionalista de Ferrer Guadia en la qual atribueix un gran protagonisme a la dona: la necessitat de buscar vincles harmònics amb la natura va ser una de les virtuts de l'anarquisme que es va avançar al seu temps en qüestions tan importants com el medi ambient, el feminisme o el naturalisme que s'identificava plenament amb alguns elements de l'anarcosindicalisme tan preocupat d'explicar i divulgar els temes econòmics entre el moviment obrer en un intent de donar articulació econòmica a les seues propostes libertàries:

“A partir de les teories de GENERACIÓN CONSCIENTE, divulgades per Federico Urales i altres personalitats vinculades a l'escola racionalista, s'implantà una nova filosofia de la vida molt diferent a la del règim imperant. Des de l'Ateneu també s'abordava aquesta filosofia des del vessant psíquic i espiritual a través de la infantesa més tendra que és el moment clau de la vida on la primera llum visual d'estima són els ulls de la mare quan ofereix el pit al fill per a trasmetre-li la vida”.

LES ASSEMBLEES AL PANTÀ DE TORRENT

Els diumenges s'aprofitaven per a desenvolupar els aplecs de totes les assemblees juvenils de les diferents comarques, que tenien lloc al pantà de Torrent on posseïen uns xalets els metges anarquistes, els naturalistes i anatomistes Nicolás Capo i el doctor Castro:

“En aquell temps el pantà de Torrent era un descampat poc poblat; allí, algunes personalitats com els doctors Capo i Castro ens donaven conferències de varies matèries entre les quals destacava la sexualitat. Perquè la qüestió de la sexualitat es considerava el major equilibri psicològic de l'home. Al pantà venia gent de totes les assemblees comarcals i es practicava ja en aquell temps el nudisme. En aquelles trobades ens parlaven, tant als xics com a les xiques, de la influència determinant que té el coneixement del nostre organisme i saber la força i matèria, que deia Bugne, per armonitzar-les: Si no coneixes el sexe, i pertant no l'administres prompte, l'organisme, degut al maltractament, té passa factura repercutint en la mala ordenació psíquica de l'individu. De manera que allí es creà un clima d'inquietuds juvenils que ens portava a postular pel naturalisme.

Aquestes reunions servien per a parlar d'anatomia, sociologia, sexologia, antropologia i de totes les ciències hagudes i per haver, dins de la nostra xicoteta capacitat receptiva, perquè no teníem ningú principi d'estudi, però en síntesis podíem dir que tot allò deriva en un fenomen d'exaltació que ens ajudava a integrar-nos en la naturalesa i tindre al mateix temps, un concepte més racional del que és la vida”.

Malgrat ésser un patró autònom, Vicent Torralba va estat vinculat al moviment obrer des de ben jove tot i que mai li va agradar tindre carnet perquè com a persona molt introspectiva que era, sempre procurava no fer ostentació de les seues idees, que expresava únicament de manera circumstancial i davant les diferents concepcions amb que s'encaraven els problemes socials:

“Jo les idees les tinc per a mi i no m'agrada exhibir-les excepte quan em trobe davant d'un antípod amb concepcions diferents a les meues que intenta demostrar la seua superioritat, adjudicant-se una intel·ligència moral per damunt de la meua, aleshores, a través dels mitjans que em permet el meu estat psíquic, doncs reaccione i m'enfronte a ell...”

ELS PRIMERS INTENTS PROPAGANDISTES DE L'ANARQUISME A ALAQUÀS

En l'any 1933, li arriba l'oportunitat de treballar per alguns tallerets d'Alaquàs la qual cosa accepta d'immediat perquè açò significava expandir l'horitzó tant en el terreny laboral, com l'ideal:

“Jo sempre he treballat de forma autònoma en el meu ofici de tallista i, per tant, mai ha existit la relació amo-treballador perquè jo he mantingut aquella màxima que diu: “No deixes que un altre faça allò que pots fer tu perquè, aleshores, l'humilies”. Com a artesà independent, jo no tenia una zona determinada de treball sinó que els encàrrecs de la feina em venien a través de diferents tallers De fet, nosaltres havíem viscut en València, Benimaclet i Mislata. Per això quan es presentà l'oportunitat de treballar per alguns tallerets d'Alaquàs no ho vaig dubtar. Jo venia tots els dies de Mislata a Alaquàs en tramvia i durant el trajecte feia tota la propaganda que podia sobre l'anarquisme. En el tramvia vaig conèixer a Baltasar García que aleshores era un xiquet que simpatitzava amb les nostres idees i ell em va posar en contacte amb altres persones d'Alaquàs com Balbino i Ortiz. A través d'aquests contactes, vaig anar introduint les primeres cèdules de l'anarquisme fins la formació del primer sindicat de la CNT que es va fundar en Alaquàs.

Jo vaig vindre a Alaquàs amb un pla determinat: jo portava una quantitat enorme de llibres perquè estava molt ben relacionat amb la revista Estudios del carrer Fresquet que era una revista superba propietat de José Pastor. I quan hi havia un

mítng a la plaça de Bous de València, els de l'Ateneu de Mislata anàvem a aquest home i ens omplia les maletes de llibres. Quan arribàvem a la plaça de bous, estè-níem una manta en terra i exposàvem en ella els llibres per a vendre'ls. No es pot imaginar el que ja es llegia en eixe temps...Quasi tots els pobles, Xirivella, Torrent, etc., havien muntat ateneus sucedanis al de Mislata, i tan sols Alaquàs havia sigut l'únic poble on no s'havia muntat encara. De manera que en aquell moment el meu propòsit fou muntar un ateneu cultural a Alaquàs similar al de Mislata però no pogué ser perquè no em donaren temps”.

Tres o quatre mesos abans de la guerra, Vicent Torralba es trasllada a viure definitivament a Alaquàs i s'instal·la en una casa del carrer de l'Arbre:

“Quan em vaig vindre a viure ací encara no havia creat cap relació política excepte les que tenia des de l'Ateneu de Mislata, entre altres coses perquè quan jo arribe a Alaquàs ja tots els partits polítics havien confeccionat les llistes i quedava poca gent per a formar una força política. De manera que, en aquest sentit, estàvem completament desmobilitzats.”

A meitat del mes de maig de 1936, dóna el primer mítng en cine Ideal d'Alaquàs. L'acompanyen altres oradors anarquistes de Mislata i València entre els quals es troben Rueda i Progresos: Durant el mítng, l'acte va ser alterat per la presència d'un exaltat que l'amenaçà amb una pistola, però l'incident es resol amb l'expulsió de l'agitador de la sala d'oradors.

“En els moments previs a la fundació del sindicat de la CNT, acudiren moltes persones majors d'edat i militants del sindicat amb els seus carnets. Aleshores, els altres partits ens acusaren d'haver replegat a tots els fascistes i em vaig haver d'imposar, fent-los vore que no es pot condemnar a les persones tan sols per la seua ideologia i, per tant, en nom de la democràcia, havien que respectar les seues idees perquè, si alguna cosa feien malament, ja s'encarregaria la societat de jutjar-los. De manera que em vaig vore obligat a fer un mítng en el cine Ideal al que van acudir altres importants oradors com Rueda i Progreso, un treballador amb molta cultura. I vaig haver d'aclarir que nosaltres, com a organització de tipus laboral que erem, teníem l'obligació d'admetre a tot aquell que justificara una professió i volia estar organitzat orgànicament per a defensar els seus interessos...Per cert que el mítng es va intentar rebentar per mig d'un pistoler que, a més, es trobava borratxo”.

IMPLANTACIÓ DE LES COL·LECTIVITATS EN ALAQUÀS

La situació s'agreuja per moments i quan esclata la guerra el *tio* Torralba i son pare se'n van a València i encara arribaran a veure els primers troteigs que es van produir entre militars del quarter de capitania i civils de l'altra banda del riu:

“Quan vam presenciar allò jo li vaig dir a mon pare: O ací es pren consciència i la classe treballadora es retroba amb ella mateixa, o es perd la consciència del passat i estem abocats a repetir la història. De manera que després dels incidents del riu mon pare i jo ens en tornàrem a casa sense saber molt bé que fer perquè ja no tenia la assiduitat de reunir-me amb els de València. Però per mig dels companys de Mislata, em relacioní amb els antics companys de València dient-los: El que vulgueu de mi ja ho sabeu. Als pocs dies vingueren a Alaquàs uns membres de l’organització del Sindicat Central i em digueren: “Xé Torralba anem a enviar-te uns delegats, perquè ja han parlat amb el Governador de València, i eixe convent que teniu el condicionarem per a un hospital de sang i, de pas, col·locarà a gent del poble.”

Quan l’organització del sindicat va visitar l’edifici del convent de la Puríssima per a gestionar un hospital d’acollida per a tots els malalts de la comarca, el convent es trobava completament abandonat pels freres. En principi, m’encarregaren de posar-lo en marxa amb la direcció de tres delegats de la CNT. La mà complementària per a la higiene i cura dels malalts va estar a càrrec d’hòmens i dones d’Alaquàs. Durant el temps que vaig estar al front, es practicaren algunes operacions i s’atengueren a persones que havien patit accidents de tot tipus. Però jo no tinc una consciència clara de com funcionà allò, perquè després de fer l’informe i col·locar a la gent em rellevaren de la gestió i va quedar com a directora del centre donya Lourdes, la dona de don Luis el metge.”

Entre els incidents registrats en els primers moments de la convulsió social destaca un fet que no arribarà a tindre conseqüències dramàtiques gràcies a la intervenció d’un grupat d’homes del poble: Un grup de persones forasteres havia arribat a Alaquàs amb el propòsit d’emportar-se alguns veïns: els representants de les organitzacions polítiques i sindicals es reuniren immediatament per a mobilitzar-se contra els autors d’aquell acte:

“Mon pare i Ortiz van ser uns dels mes destacats a l’hora d’enfrontar-se amb eixos que havien vingut a emportar-se a Vicent Alòs, a Planells, l’alcalde, i a un torner que li deien *el Serer*, dient-los que no hi havia dret a que s’emportaren a aquelles persones sols per unes idees concretes quan no s’havia pogut demostrar que havien fet mal a ningú i gràcies a d’açò no se’ls emportaren...”

Des dels inicis de la guerra, a Alaquàs, com en la resta de pobles de l’horta Sud, el Front Popular implanta el sistema de les col·lectivitats tant en el sector industrial com en l’agricultura. De València es desplacen alguns anarcosindicalistes per a reorganitzar els sindicats de la CNT d’Alaquàs i establir les bases econòmiques i administratives de la Comuna:

“La guerra es produïx quan el poble espanyol tenia una protesta social pero

no tenia una cultura econòmica i pertant no es tenia un concepte clar de l'administració econòmica. Perquè, clar, no és solament una revolució de transformació d'un sistema a altre, sinó que s'ha de consolidar-se i administrar aquells bens materials que vas rebent. Les nostres idees eren pacífiques perquè no créiem en la violència però com a principi de la guerra vam ser tan reprimits ens haguérem d'organitzar. De València vingueren companys de la CNT i fou aleshores quan de manera col·lectiva projectarem el sindicat en una casa del carrer Major que havíem sol·licitat a l'ajuntament. De la comarcal de Catarroja també vingueren uns delegats que ens instruïren de les normes per les quals s'havia d'organitzar tot eixe procés perquè, clar, els partits polítics que hi havia feien les confiscacions de manera incontrolada i poc rendibles. En canvi, nosaltres quan féiem les confiscacions, era per harmonitzar econòmicament les coses buscant el rediment comú a través dels intercanvis entre els pobles. Després, la comarcal de Catarroja, mirant el cas peculiar de cada poble, el que havia en excés o d'escassetat, realitzava el intercanvi per a que hi haguera de tot dins d'una certa relativitat.

La Comarcal portava la relació del que es produïa en cada poble i ells mateixa feien el còmput de complement i quant ho distribuïen enviaven al sindicat la part proporcional equivalent al intercanvi, dins l'aportació de cada localitat. Nosaltres, com a sindicat, teníem nostra pròpia autonomia per a atendre i resoldre totes les coses del nostre àmbit; però el que es refereix a l'administració, organització i centralització de la col·lectivitat per a buscar el còmput d'abastiment regional, açò era producte de la Comarcal

La delegació comarcal estava establerta a Catarroja i era la direcció encarregada de donar les instruccions a pesar que amb nosaltres mai s'han regit per imposició. Els delegats eren elegits en assemblees on participaven tots els sindicats i de mutu acord s'arribava a una conclusió.”

El sindicat de la CNT havia muntat la seua seu a la casa de don Tomas Lluna que era el lloc on s'organitzava i es desenvolupava tota la part administrativa de la col·lectivitat. A més d'aquest local, el sindicat disposava d'altres dependències annexes pertanyents a una casa veïna on es va instal·lar el magatzem de la Comuna, lloc destinat a emmagatzemar i distribuir els aliments, tant de cereals com d'altres classes de productes agrícoles de l'economat de la CNT, encarregat d'abastir al poble. El transport dels productes es realitzava a través d'un carro que tenia la Comuna per a desenvolupar aquesta mena de treball.

“Allí es va crear una col·lectivitat a través d'una organització obrera cohesionada per gent del camp i la indústria que tenia per objecte donar una resposta social, es a dir, donar menjar i treball a tot aquell que es trobava necessitat. En la terra, els llauradors s'afiliaren, prèvia reunió particular entre ells, perquè eren acords col·lectius i el sindicat els donava les normes a seguir: La qüestió dels llau-

radors tingué una uniformitat total, perquè el sindicat en sí no reunia condicions impositives, perquè no les podia reunir; en canvi si que podia facilitar mitjans i possibilitats de matèries que pogueren necessitar a canvi de respectar algunes circumstàncies en que les prioritats d'alguns productes obligaven a enviar-los a la comunitat.

Totes les setmanes es feia un estudi de la consumició que necessitàvem per a la població, basant-nos, naturalment, en la quantitat de gènere que podíem rebre, i no sobre la que realment necessitàvem, perquè a voltes demanaves cent quilos i t'enviaven vint-i-cinc. Per tant, els estudis servien a priori per a que quan arribara el gènere es fera ja en fraccions i a mesura que anava venint la gent, es donava a cada u la part que li corresponia dels productes que hi havia destinats per unitat.

Els productes s'aconseguien d'altres col·lectivitats agrícoles o d'altres sectors que tenien confiscats l'organització. Una setmana abans hi havia que sol·licitar la quota d'aprovisionament per a la setmana següent. Després anàvem a pel gènere i el distribuïem entre la gent a un preu irrisori que, per això, es feu tan popular el sindicat. A la Comuna no venia tot el poble sinó els associats que, prèvia presentació del carnet, se'ls entregava el subministre. En el sindicat es portava un llibre on se portava una relació de l'aprovisionament i la cobertura per a que no hi haguera cap en la cua que vinguera dos voltes a demanar. La gent del sindicat no teníem uns estudis d'administració econòmica i, per tant, no férem totes les coses bé...”

LA MOBILITZACIÓ

Als dos mesos d'haver instal·lat l'estructura del sindicat en la gestió de la Comuna, el *tio* Vicent Torralba, es reclamat de nou per l'organització central de la CNT que havia decidit col·laborar políticament en el conflicte:

“Al càrrec de la Comuna es quedà mon pare i els hòmens més vells del poble perquè nosaltres ens haguérem de desplaçar al vindre la mobilització; a mi, em buscaren per a molts càrrecs, que jo per les meues idees, no podia acceptar que l'organització decidira col·laborar políticament en tot allò: “Xé, si tota la vida hem estat en contra de l'estat i en contra de la política i ara voleu que jo agafe càrrecs i tots vosaltres s'haveu omplit de càrrecs: Ja està bé home... ja està bé...!” Finalment m'ompliren de càrrecs. Que si comissari de guerra, que si comissari de policia d'informació militar... En fi, tinguí els càrrecs que vaig tindre i això feu que m'absentara d'Alaquàs.

A principis, vaig estar en el front amb la 92 brigada. Isquérem des de Villarrobledo on tinguérem alguns problemes amb els comunistes...Després vaig

fer unes oposicions al Cos de Policia Científica i em destinaren a Gandia on vaig passar la major part de la guerra.”

ELS ANYS DE CÀRCEL

En acabar la guerra, es detingut i empresonat en primer lloc a la Torre de Torrent en companyia d’altres militants polítics, tots ells considerats enemics de la convivència. Després vindran els sumaris de classificació judicial; interrogatoris, translladaments amb camió i un destí comú: la càrrel Model de València:

“Allò fou prou desagradable; les celdes tenien dos metres d’amplària per tres de llargària i allí vivíem dasset hòmens. Altre aspecte que resultava curiós era que, mentre a nosaltres no ens era permetit portar bigot ni barba, els homosexuals podien portar el monyo llarg i disposar de celdes per a dos persones amb taula de cosir i planxar...”

Comencen ben aviat els temibles sumaris de guerra que atenallen la vida dels encausats: Els jurats polítics pronuncien les sentències de mort inalterables. El *tio* Torralba espera el veredict sota un clima d’aparent resignació:

“El dia que havien de dictar la meua sentència no acudí l’advocat que instruïa el meu sumari i jo escoltava llegir les sentències dels 18 condemnats que allí estàvem: Pena de muerte..., pena de muerte”.

En la primera sentència, és condemnat a a vint anys de càrrel. El veredict serà recusat en vàries ocasions. Finalment, la pena es rebaixada a dotze anys tot i que posteriorment es redueix a tres anys i mig de presó.

“Allí a la càrrel vaig conèixer a gent molt popular en aquells temps com ara Carceller, el director de la revista satírica que s’anomenava La Traca. Aquest home físicament, era un vertader *adefesio* però tenia un humor admirable. El dia que se l’emportaren per a afussellar-lo a Paterna es va acomiadar dient: “Ací s’a-cava la traca; si algú necessita alguna cosa de mi, ja ho sabeu, el meu domicili el trobareu al cementiri de Paterna”.

La veritat és que tremolaves quan venia el cap dels servicis a quines hores de la vesprada o la nit i deia allò d’*Oido* i, a continuació, llegia la llista de noms que a l’endemà anaven a ser afusellats. Una d’eixes nits em van nomenar a mi, i jo clar, vaig pensar el pitjor: Què passa ací? Aleshores, ens baixaren a uns quants a uns tallers que hi havia i el Cap dels Serveis ens va dir:”Para demostraros que yo cultivo las cosas de una manera digna, dentro de lo que representa el régimen actual que tenemos, voy a organizar unas secciones de artistas para que practiquéis vuestras profesiones y realicéis algunas cosas para el centro”.

A mi, per la meu professió de tallista, em destinaren a uns tallers artesans d'ebenisteria. Allò m'aprofità per a fer alguns treballs per a casa; mon pare venia a portar-me i endur-se la feina que jo feia i amb açò ajudava en el que podia a la meua dona i el meu fill Elios que, de manera assídua, venien a visitar-me a la càrcel. Durant aquests anys de captivitat jo vaig conuiu amb artistes com Lacomba, Cortina o Planelles. D'alguna manera la gent que treballàvem en aquest departament teníem una certa llibertat que, verdaderament els altres no tenien. Gràcies a esta llibertat jo tenia contactes amb les oficines superiors de la presó on es trobava Maximiliano Thous. Aquest home semblava simpatitzar amb les nostres idees. En certa ocasió ens arriba a dir "Yo verdaderamente soy un prisionero más; no creáis que porque estoy aquí, soy una persona con muy poca influencia: Yo sé que estáis luchando y haciendo cosas y por tanto me gustaría ayudaros pero mirar que esto es un peligro para mí. No obstante haré cuanto pueda por vosotros". No sé si amb els comunistes i socialistes arrivà a ser tan expansiu, pero amb nosaltres aquest home es comportà extraordinàriament perquè va mantindre sempre una actitud admirable. Qualsevol informe confidencial que ens afectava venia a comunicar-ho. "Mirad, hoy he visto dos expedientes con los nombres que corresponden a vosotros. Los avisáis de que mañana los van a fusilar".

No oblidaré mai la vegada que vaig haver d'avisar a un xicot de Villarrobledo que vaig tindre d'ajudant al taller de la càrcel. La veritat es que no sabia com entrar-li per a dir-li-ho. Però aquest xicot donant-se compte vertaderament del meu estat d'angoixa, s'adelantà abans que jo poguera parlar: "No se esfuerce señor Torralba: Esta vez me ha tocado a mí verdad? Yo solamente le quiero pedir un favor. Ya sabes que puedes contar conmigo. Què quieres que haga? -li vaig contestar. Quiero que llame al dentista para que venga a mi celda". La veritat, jo em vaig quedar fet de pedra."Xé, per a què vols tú un dentista si demà et van a afussellar!" I aleshores ell em va dir: "Verá usted; no quiero que cuando me maten se queden con nada mio: Así que los dientes de oro que llevo y las pequeñas cosas que conservo, quiero dejárselas a usted para que se las entregue a mi familia".

Altre dels que s'emportaren a fustellar al camp de tir de Paterna fou a u de la CNT que fou Ministre de Cultura: Juan Peiró de Lis. Aqueix estigué en la mateixa cel·la que jo. Allí, a la càrcel, també vaig coincidir durant molt de temps, amb el doctor Juan Peset que era un gran humanista i un home amb un esperit obert i universal que estimava moltíssim a la classe treballadora. Solia passejar en solitari pel pati de la presó perquè era un home molt reflexiu, però quan li plantejaves algun fet històric o qualsevol altra qüestió, et contestava amb molta educació i de manera concreta i precisa.

A don Juan Pesset, jo el vaig conèixer en un acte republicà quan les autoritats es presentaren al poble per primera vegada des del balcó de l'Ajuntament de València i començaren a marcar-se farols i com a aquell moment s'havia arribat no a través dels mèrits dels vertaders republicans sinó per un grup de persones que no tenien antecedents liberals. Llavors nosaltres, que érem uns xiquets que representàvem als diferents ateneus, protestàrem en la manera que podíem perquè consideraven que aquella República no era el suficientment representativa com calia. I aquest home amb tota una quantitat de sensibilitat que l'honorava, baixà del balcó i s'acostà a nosaltres per a dir-nos que ens reconeixia i admirava perquè teníem unes idees, que a pesar de ser utòpiques, tenien una transcendència que per la mateixa evolució de la vida tindrien que ser acceptades i realitzades amb el pas del temps perquè nosaltres representàvem l'avanç de la societat; però que açò no era qüestió d'un dia per altre, sinó la lluita de molts anys.

El doctor Peset fou un home molt respectat per tots els reclusos de la càrcel. El dia que el van afusellar (les execucions sempre es feien després de dinar, de quatre a quatre i mitja), nosaltres, que com hem dit abans, estàvem en unes sales d'art que abarcaven les diferents matèries de la pintura i l'escultura, i des d'allí dominàvem totes les galeries que desembocaven en una espècie de fornícula: la primera i segona eren les dels condemnats a mort i la tercera i quarta la dels delinqüents comuns tot i que a última hora arriba a massificar-se perquè el número de presoners que arribaren a concentrar-se aplega a passar dels deu mil. Aqueix dia, nosaltres estàvem treballant allí i, al vore que eixia acompanyat pel cap dels servicis ens vam almar tots. De manera que, quan pujaren a l'escala (que era una espècie de cercle envoltat de cristal format per les dependències d'oficines des d'on s'estructuraven les quatre eixides: Les dos laterals eren les de comunicació amb els familiars que venien a visitar-nos, i les del centre, les d'entrar i eixir els condemnats a mort), el doctor Peset li va interrogar amb el cap per quina de les portes havia d'introduir-se i, quan li va indicar la segona, ell va comprendre quel treien per a afusellar-lo. Aleshores, es va girar cap a nosaltres i amb una ullada tan emotiva com humana s'acomiadà sentimentalment de tots nosaltres. Allò, ver-taderament fou un moment terrible.”

ELS VENTS DE LA POSGUERRA

Després dels tres anys de presó el *tio* Torralba ix de la càrcel i recobra la llibertat personal. Tanmateix, la posguerra, que havia d'haver significat un acte de reconciliació i de pau social per part de la classe dominant envers els vençuts, ben aviat es convertí en un focus de ressentiments i rancors: Als pocs dies d'haver-se reunit amb la família, rep a sa casa del carrer de València, la visita de les autoritats religioses i civils del poble que confisquen els llibres que tant estima; una

bona part d'ells els carreguen en un carro i a la resta li boten foc allí mateix, al corral de la casa: la reacció del *tio* Torralba es rebel·la amb una advertència:

“Vosaltres em podeu cremar tots els llibres que tinc però, si no em cremeu a mi també, per cada llibre cremat, jo me'n compraré deu.”

Els vents de la posguerra també portaran canvis estructurals, tant a nivell personal com col·lectiu, modificant la situació familiar del *tio* Torralba i la seua dona Pràxedes Aguado Tarazona, filla d'un modest carreter de Picassent amb la que havia compartit la seua vida sentimental fins aqueixa data:

“La meua dona no era una persona culta però tenia uns sentiments i una sensibilitat admirable. Ens vam conèixer quan vivíem a Mislata i quan es ficàrem a festejar érem companys en les assemblees que celebràvem al pantà de Torrent: Allí li vaig plantejar que, com a persona agnòstica que sóc, no estava disposat a casar-me per l'església, ni havia de pasar per cap dels requisits de la societat i, per tant, em tenia que unir lliurement perquè als fills no se'ls honra sols pel fet de casar-se per l'església. Així, que de mutu acord, decidírem conviure junts fins que el règim de Franco ens obligà a casar-nos per l'església no més eixir de la càrcel. D'aquesta unió sols tinguérem dos fills: Elios i Pràxedes, perquè jo sempre he sigut dels que ha dit que això de “crecer y multiplicaos” és propi d'animals, perquè hi ha que comptar primer amb els mitjans que tens per a poder-los educar i segons les possibilitats econòmiques tindre els fills. Jo als meus fills sempre els he donat llibertat per a decidir el seu futur perquè mai he sigut partidari de donar consells: L'única cosa que els he dit ha sigut: No m'agafeu com a model perquè jo sóc el passat i la societat en si sempre ha evolucionat per damunt de l'individu: a partir d'ahí, si alguna cosa vos aprofita que siga com a punt de partida i, en la mesura que vos afecte, busqueu la prolongació d'allò que jo sempre he desitjat: humanitat, respecte, comprensió i rebuig a la violència.”

Tot i això, els amargs anys de reclusió així com la repressió de la posguerra refermaran el seu caràcter solitari: els únics llaços socials que mantindrà des d'ençà, serà amb els pocs membres del casino de Mislata que havien pogut sobreviure a la convulsió social i als afusellaments:

“Jo sóc una persona a qui no li ha agradat mai anar al casino ni ha cap lloc públic i, per tant, el meu contacte amb la gent d'Alaquàs en tots aquests anys ha sigut sols a nivell de treball. Podíem dir que la meu relació amb la societat ha segut nul·la segurament pel meu caràcter. Però jo dic una cosa: jo sóc agnòstic i desconfie de tot però, per les meues conviccions, en totes les coses que veig aaccepte el seu valor, siga el que siga, perquè contra el progrés no es pot anar; la mateixa vida et va donant les pautes.”

Des del seu exili voluntari, el *tio* Torralba s'aïlla de la societat: el seu escena-

ri quotidià es redueix a donar llargs passetjos pels límits de l'horta amb un etern llibre entre les mans, acompanyat de la seua inseparable muller. Tot i que aquesta estampa un tant bucòlica, es trencarà ben aviat amb la mort de la seua dona Praxedes en 1992. El trauma personal viscut en aquells moments es tradirà en una important recessió del seu caràcter individualista i solitari. La percepció d'una solitud absoluta, que evoca la seua presència per les dreces ravalenques del poble partir d'ençà, és una situació emocional que ja havia experimentat a la mort del seu germà l'any 1946, (va morir a Alaquàs als 18 anys el dia 18 amb 18 pessetes a les butxaques). Tot i el procés d'aïllament mental i físic de la seua persona, no modificarà la concepció dels seus hàbits naturals:

“Jo, com a persona agnòstica que sóc, no tinc creències religioses, no les puc tindre perquè sóc un ser racional. Però hi ha quelcom dins de la ment humana, jo diria, forces psíquiques o subconscient, o com vulga dir-se, que serveix per a superar les situacions angoixants de l'home. A mi, m'ajudat el fet de ser una persona molt restropectiva a qui sempre li ha agradat el silenci i la solitud, a pesar que la solitud no existeix perquè la solitud absoluta sols la practiquen aquells que no són capaços de tindre un món interior.”

Ramón Tarín López

